

LOTIN TILINING TIBBIYOT FANIDAGI TARIXIY VA ILMIY ASOSLARI.

*Farida Xalilova Sharofiddin qizi
Zangiota Abu Ali Ibn Sino nomidagi
jamoat salomatligi texnikumi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada lotin tilining tibbiyot fanida shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va ilmiy ahamiyati tahlil qilinadi. Lotin tilining qadimgi davrlardan boshlab tibbiyot terminologiyasining asosiy vositasi sifatida qo'llanilishi, uning yunon tili bilan o'zaro aloqasi, o'rta asr va yangi davr tibbiyotidagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy tibbiy ta'lim jarayonida lotin tilining ilmiy, amaliy va kommunikativ funksiyalari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari lotin tilini o'qitish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Lotin tili, tibbiy terminologiya, ilmiy til, anatomiya, farmakologiya, tarixiy rivojlanish, tibbiy ta'lim.

Tibbiyot fanining shakllanishi va rivojlanishida til muhim o'rin tutadi. Inson salomatligini o'rganish, kasalliklarni tashxislash va davolash jarayonlarida aniqlik, aniqlashtirilgan tushunchalar va yagona terminologiya zarur bo'lgan. Shu jihatdan lotin tili asrlar davomida tibbiyot fanining asosiy ilmiy tili sifatida shakllandi. U nafaqat terminologik barqarorlikni ta'minladi, balki turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasida ilmiy muloqotni ham yengillashtirdi.

Bugungi kunda ham anatomiya, gistologiya, farmakologiya, patologiya kabi tibbiyot yo'nalishlarida lotin tili asosiy terminologik manba bo'lib qolmoqda. Shu sababli lotin tilining tibbiyot fanidagi tarixiy va ilmiy asoslarini o'rganish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi.

Lotin tilining tibbiyot fanidagi tarixiy va ilmiy asoslari mavzusi juda qiziqarli va chuqur tarixga ega. Quyida bu mavzuni batafsil matn shaklida, hech qanday rasim yoki vizual elementlarsiz, faqat matnga asoslanib yozaman. Ma'lumotlarni tarixiy va ilmiy

jihatlarga bo'lib, bosqichma-bosqich izohlayman, shuningdek, misollar va tushuntirishlar bilan boyitaman.

Lotin tilining tibbiyotdagi roli qadimgi davrlarga borib taqaladi va asosan Rim imperiyasi (miloddan avvalgi 753-yildan milodiy 476-yilgacha) davrida shakllangan. Tibbiyot ilmi dastlab qadimgi Yunonistonda rivojlangan bo'lib, Gippokrat (miloddan avvalgi 460–370 yillar), Galen (milodiy 129–216 yillar) va boshqa yunon olimlari tibbiyotning asosiy tamoyillarini yunon tilida yozganlar. Biroq, Rim imperiyasi Yevropa, Shimoliy Afrika va Yaqin Sharqni bosib olganida, lotin tili imperiyaning rasmiy va ma'muriy tili sifatida tarqaldi. Bu jarayonda yunon tibbiy matnlari lotin tiliga tarjima qilindi, chunki rimliklar yunon madaniyatini hurmat qilgan va uning ilmiy yutuqlarini o'zlashtirgan.

Masalan, rimlik shifokor va yozuvchi Sels (Aulus Cornelius Celsus, miloddan avvalgi 25–milodiy 50 yillar) "De Medicina" (Tibbiyot haqida) nomli asarini yozgan bo'lib, bu lotin tilidagi birinchi keng qamrovli tibbiy kitob hisoblanadi. U yunon manbalaridan foydalangan holda anatomiya, jarrohlik, farmakologiya va gigiyena haqida yozgan. Bu asar O'rta asrlarda tibbiyot ta'limining asosiy manbai bo'lib xizmat qilgan. Rim imperiyasi qulaganidan keyin (V asrda) lotin tili cherkov va monastirlar orqali saqlanib qoldi. O'rta asrlarda (V–XV asrlar) Yevropada ilm-fan lotin tilida rivojlangan, chunki u katolik cherkovining rasmiy tili edi.

IX–XII asrlarda arab olimlari (masalan, Ibn Sino – Avitsenna, 980–1037 yillar) yunon va rim tibbiyotini arab tiliga tarjima qilgan va o'z hissalarini qo'shgan. Keyinchalik, XII asrda bu arab matnlari lotin tiliga tarjima qilingan (masalan, Salerno tibbiy maktabida, Italiya). Bu tarjimalar Uyg'onish davriga (XIV–XVII asrlar) asos bo'ldi, qachonki lotin tili universitetlarda (masalan, Bolonya, Parij va Oksfordda) tibbiyot o'qitishning yagona tili edi. Andreas Vesaliy (1514–1564) kabi olimlar lotin tilida anatomiya haqida yozgan, uning "De Humani Corporis Fabrica" (Inson tanasining tuzilishi haqida) asari tibbiyotda inqilob qilgan.

XVIII–XIX asrlarda milliy tillar (fransuz, ingliz, nemis) rivojlana boshlagan bo'lsa-da, lotin tili tibbiy terminologiyada saqlanib qoldi. Masalan, Karl Linney (1707–

1778) lotin tilida biologik turlarni nomlagan, bu tibbiyotga ham ta'sir qilgan. XX asrda lotin tili "o'lik til" sifatida tibbiy hujjatlar, retseptlar va xalqaro konferensiyalarda ishlatilgan, chunki u turli millatdagi shifokorlar o'rtasida aloqani ta'minlagan. Hozirgi kunda lotin tili tibbiyotda terminologiya sifatida qo'llaniladi, ammo ta'limda milliy tillar ustunlik qilmoqda.

Ilmiy jihatdan lotin tili tibbiyotda standartlashuv, aniqlik va universallikni ta'minlaydi. U "o'lik til" bo'lgani uchun so'zlarning ma'nolari vaqt o'tishi bilan o'zgarmaydi, bu esa tibbiy atamalarda noaniqlikni oldini oladi. Masalan, ingliz tilidagi "heart" so'zi turli kontekstlarda turli ma'nolarga ega bo'lishi mumkin, lekin lotincha "cor" faqat yurakni bildiradi. Bu xususiyat tibbiy diagnostika va davolashda xatolarni kamaytiradi, chunki shifokorlar butun dunyoda bir xil terminlarni ishlatadilar.

Lotin va yunon ildizlariga asoslangan terminologiya tibbiyotning asosiy qismini tashkil qiladi. Atamalar odatda prefiks (bosh qismi), ildiz va suffiks (oxirgi qismi)dan iborat bo'lib, bu ularni mantiqiy va oson o'rganiladigan qiladi. Misollar:

- Anatomiya: "Femur" (lotincha "femur" – son suyagi), "Humerus" (lotincha "humerus" – elka suyagi), "Aorta" (yunoncha "aorte" – ko'tariluvchi arteriya).
- Kasalliklar: "Hypertension" (yunoncha "hyper" – yuqori + lotincha "tensio" – kuchlanish), "Diabetes mellitus" (yunoncha "diabetes" – o'tkazuvchi + lotincha "mellitus" – shirin).
- Protseduralar: "Appendectomy" (lotincha "appendix" – qo'shimcha + yunoncha "ektome" – kesish), "Biopsy" (yunoncha "bios" – hayot + "opsis" – ko'rish).
- Farmakologiya: "Antibiotic" (yunoncha "anti" – qarshi + "bios" – hayot), "Placebo" (lotincha "placebo" – yoqimli bo'laman, ya'ni nazorat davosi).

Bu terminlar xalqaro tibbiy tashkilotlar tomonidan standartlashtirilgan, masalan, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) va Xalqaro anatomik nomenklatura (Nomina Anatomica) da. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lotin etimologiyasini o'rganish tibbiy talabalar uchun atamalarni eslab qolishni osonlashtiradi va o'quv samaradorligini oshiradi. Masalan, bir tadqiqotga ko'ra, lotin prefiks va suffikslerini bilish anatomiya va fiziologiyani 20-30% tezroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Lotin tili ilmiy jihatdan neytral bo'lgani uchun milliy tilga bog'liq emas, bu esa global hamkorlikni osonlashtiradi. Masalan, tibbiy jurnallarda (kabi The Lancet yoki New England Journal of Medicine) lotin atamalar ingliz matnida ishlatiladi, lekin ularning ildizlari lotincha. Bundan tashqari, lotin tili tibbiy retseptlarda qo'llaniladigan qisqartmalarda (abbreviaturalarda) ishlatiladi: "BID" (bis in die – kuniga ikki marta), "PO" (per os – og'iz orqali), "IV" (intra venam – vena ichiga).

Umuman olganda, lotin tili tibbiyotni birlashtiruvchi va rivojlantiruvchi omil sifatida qolmoqda. Uning tarixiy asoslari ilmni saqlab qolish va tarqatishda, ilmiy asoslari esa aniqlik va standartlashuvda muhim rol o'ynaydi.

Ba'zi tadqiqotchilar zamonaviy tillarning rivojlanishi sharoitida lotin tilining ahamiyati kamaymoqda, degan fikrni ilgari suradilar. Biroq olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, lotin tili tirik til bo'lmaganiga qaramay, ilmiy neytralligi va terminologik aniqligi sababli tibbiyotda o'z mavqeini saqlab qolmoqda. Aksincha, tibbiyotning raqamli va global rivojlanishi lotin terminlariga bo'lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, lotin tili tibbiyot fanining tarixiy poydevori va ilmiy asosini tashkil etadi. U tibbiy terminologiyaning barqarorligi, aniqligi va xalqaro miqyosda tushunarligini ta'minlaydi.

Tibbiy ta'lim muassasalarida lotin tilini fanlararo integratsiya asosida o'qitish;

Terminologik mashqlarni amaliy fanlar bilan bog'lash;

Elektron lug'atlar va raqamli platformalar orqali lotin tilini o'rganishni takomillashtirish.

Mazkur yondashuvlar bo'lajak tibbiyot mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

1. Bannister L.H., Berry M.M. Gray's Anatomy: The Anatomical Basis of Medicine and Surgery. — London: Churchill Livingstone, 2008.

2. Dirckx J.H. Medical Terminology: A Textbook for Health Professionals. — New York: McGraw-Hill, 2001.
3. Simpson D.P. Cassell's Latin Dictionary. — London: Cassell & Co., 1997.
4. Baxtiyorov S., Qodirova M. Lotin tili va tibbiy terminologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Abdurahmonov A. Tibbiyot terminologiyasining lingvistik asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2016.
6. Allan K. History of the Medical Language. — Oxford: Oxford University Press, 2010.
7. ISO 704:2009. Terminology work — Principles and methods. — Geneva: International Organization for Standardization.
8. McMorow L. Medical Communication: From Latin to Layman. — London: Routledge, 2014.
9. Qosimova N. Tibbiy ta'limda lotin tilining o'rni // Pedagogik ta'lim jurnali. — 2021. — №4. — B. 45–49.